

Χριστιανικός προσηλυτισμός και Ορθοδοξία – Οι συνθήκες της Τουρκοκρατίας

Του Πρωτοπρ. Σωτηρίου Αθανασούλια

Ὁ προσηλυτισμός ὡς χαρακτηριστικό τῶν αἱρέσεων

Μέ τό θέμα τοῦ προσηλυτισμοῦ ἔχουμε ἀσχοληθεῖ καί σέ προηγούμενο τεῦχος τοῦ ἐντύπου μας (ἀρ. 48). Στό τεῦχος αὐτό θά ἀσχοληθοῦμε μέ τό ἴδιο θέμα, ἀπό ἄλλη, ὅμως, ἄποψη. Θά περιοριστοῦμε σέ μία μόνο ἐποχή, στήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας, καί σέ μία μόνο πηγή τῆς ἀθέμιτης αὐτῆς μεθόδου, τή Χριστιανική Δύση μέ τίς δύο μορφές της, τή Ρωμαιοκαθολική (Παπική) καί τήν Προτεσταντική. Αφορμή μᾶς δίνεται ἀπό τό γεγονός ὅτι φέτος συμπληρώνονται 200 χρόνια ἀπό τήν ἔναρξη τῆς ἐνδοξης Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης καί τιμᾶται ιδιαίτερα τό μεγάλο αὐτό γεγονός. Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι ὅσο καλύτερα γνωρίζουμε τίς συνθήκες ἀπό τίς ὁποῖες προήλθε ἡ Ἐπανάσταση, τόσο καλύτερα κατανοοῦμε τίς διαστάσεις της, ἀλλά καί τή σημασία της γιά τό μέλλον. Οἱ συνθήκες αὐτές εἶναι, προφανῶς, οἱ συνθήκες τῆς Τουρκοκρατίας. Ὅπως εἶναι γνωστό, στή σκοτεινή ἐκείνη περίοδο τό ὑπόδουλο Γένος εἶχε μοναδικό στήριγμά του τήν Ἐκκλησία, τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ἄλλοι θεσμοί εἶχαν καταλυθεῖ. Ὅμως, καί ἡ Ἐκκλησία δέν ἦταν ἐλεύθερη. Στέναζε κάτω ἀπό τόν βαρῦ τουρκικό ζυγό, μέ περιορισμένες δυνατότητες, μέ διώξεις τῆς πίστεως, μέ ἀπειλές καί κινδύνους, χωρίς ὑλικά μέσα, μέ ἔλλειψη στοιχειώδους παιδείας κ.λπ., τά δέ προνόμια, πού τῆς εἶχαν δοθεῖ, ἦταν στήν ἐξουσία τῶν, κατά τόπους, Τούρκων διοικητῶν, ἄν καί σέ ποιό βαθμό αὐτά θά ἐφαρμόζονταν.

Σ' αὐτή τή ζοφερή κατάσταση προέκυψε ἕνα ἀκόμη μεγάλο κακό: οἱ Χριστιανοί τῆς Δύσεως εἶδαν τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία σάν ἀντικείμενο προσηλυτισμοῦ! Οἱ συνθήκες ἦταν γι' αὐτούς «ιδανικές», ἀφοῦ στόν τόπο μας ἐπικρατοῦσε φτώχεια καί σπάνιζαν τό κήρυγμα, ἡ κατήχηση καί ἡ διδασκαλία. Ὁ Λαός στή συντριπτική πλειοψηφία του ἦταν ἀναλφάβητος, ὁ δέ Κληρὸς γνώριζε συνήθως μόνο ἀνάγνωση! Ἔτσι, σχεδόν ἀμέσως μετὰ τήν ἄλωση (1453) ἄρχισαν νά ὀργανώνονται ἀποστολές, εἴτε ἐκ μέρους τοῦ Βατικανοῦ, εἴτε μετέπειτα ἐκ μέρους τῶν Προτεσταντικῶν ὁμολογιῶν τῆς Εὐρώπης, καί κατέφθναν στόν ἐλλαδικό χῶρο κάθε εἶδους «μισσιονάριοι» (ιεραπόστολοι), ἔχοντας ἀσύγκριτη ὑπεροχή σέ ἐμπειρία, ὀργάνωση, πόρους, ἐκπαίδευση καί μέσα, μέ καλύτερη πρόσβαση στίς τουρκικές ἀρχές καί δρῶντας μέ τήν ὑποστήριξη τῶν μεγάλων Δυνάμεων τῆς Δύσεως. Γνωρίζοντας πολύ καλά τήν ἀξία καί τήν ἐπίδραση τῆς παιδείας, μάλιστα δέ ἐκείνης πού παρέχεται στόν φυσικό της χῶρο, στό σχολεῖο, ἐπιδίδονταν στήν ἴδρυση σχολείων σέ ὀλόκληρη σχεδόν τήν ἔκταση τοῦ τουρκοκρατούμενου Ἑλληνισμοῦ, ἀλλά καί ἐκτός αὐτοῦ, ὅπως θά δοῦμε στή συνέχεια.

Γιατί, ὅμως, ἡ παιδεία πού παρέχεται ἀπό ἑτεροδόξους εἶναι κάτι κακό; Γιατί ἀπορρίπτεται ὁ προσηλυτισμός; Μήπως μᾶς φοβίζει ἡ ἐλεύθερη διακίνηση τῶν ιδεῶν; Ἡ ἴδια ἡ Ἐκκλησία δέν κάνει περίπου τό ἴδιο, ὅταν ἀσκεῖ τήν ἱεραποστολή της; Γιά νά κατανοηθεῖ αὐτό, πρέπει νά γνωρίζουμε τί ἀκριβῶς εἶναι ὁ προσηλυτισμός, ὁ ὁποῖος δέν ταυτίζεται οὔτε μέ τήν ἱεραποστολή, οὔτε μέ τήν κατήχηση τῆς Ἐκκλησίας, γι'

αυτό είναι απαγορευμένος ακόμη και από την Πολιτεία (Ελληνικό Σύνταγμα, άρθρ. 13, παρ. 2).

Προσηλυτισμός είναι ή προσπάθεια διείσδυσης στη θρησκευτική συνείδηση του άλλου, με σκοπό τη μεταβολή της και με χρήση δόλιων μέσων. Είναι ή απόπειρα μεταστροφής κάποιου σε άλλο θρήσκευμα ή δόγμα με άθέμιτα μέσα, όπως ή παροχή ή ή υπόσχεση παροχής υλικών ανταλλαγμάτων, εξεύρεσης εργασίας, εξασφάλισης στέγης, σπουδών κ.λπ. και, γενικά, είναι ή κατάχρηση της εμπιστοσύνης, της πνευματικής ανεπάρκειας, της επιπολαιότητας ή της ανάγκης ενός ανθρώπου. Ουσιώδες στοιχείο του, πού τον διαφοροποιεί από πράξεις όπως ή ιεραποστολή και ή κατήχηση, είναι ο δόλος, τὰ άθέμιτα μέσα, ή εκμετάλλευση. Σε νομικά κείμενα συναντάμε και την έκφραση «άθέμιτος προσηλυτισμός», ώστόσο ο προσδιορισμός «άθέμιτος» είναι πλεονασμός, γιατί δεν υπάρχει θεμιτός προσηλυτισμός.

Η ιεραποστολή είναι κάτι άλλο. Είναι ή προσπάθεια μετάδοσης σε άλλους μιὰς θρησκευτικής πίστης, στό πλαίσιο, όμως, της ελεύθερης διακίνησης τών ιδεών και της άσκησης της θρησκευτικής ελευθερίας. Η ιεραποστολή προϋποθέτει ελευθερία και έντιμότητα, γι' αυτό είναι ή μέθοδος με την οποία ενεργεί ή Έκκλησία του Χριστού. Όπως είναι γνωστό, ο Ίησους δεν εξανάγκασε κανέναν νά Τόν ακολουθήσει, ούτε ώραιοποίησε τὰ πράγματα. Τόνισε, μάλιστα, ότι, όποιος Τόν ακολουθήσει, θά πρέπει νά άρνηθεϊ τόν έαυτό του και νά σηκώσει τόν σταυρό του (Ματθ. 16,24)! Η ιεραποστολή άπευθύνεται, συνήθως, στους έκτός της Έκκλησίας (έξωτερική ιεραποστολή), αλλά και στους έντός (έσωτερική ιεραποστολή), όταν επιχειρεί νά μεταδώσει ή νά έμπεδώσει τίς αλήθειες της πίστεως είτε σε ήδη βαπτισμένους Χριστιανούς, πού άγνοούν κάποια στοιχεία της, είτε σε όσους έχουν πιστέψει και πρόκειται νά βαπτιστούν. Έσωτερική ιεραποστολή είναι ή κατήχηση της Έκκλησίας.

Όστόσο, ό,τι συμβαίνει στην Έκκλησία του Χριστού δεν συμβαίνει στις θρησκείες ή στις αίρέσεις. Εκεί ο προσηλυτισμός άκμάζει με διάφορες μορφές, σε κάποιες περιπτώσεις, μάλιστα, άκραϊες. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο ισλαμικός προσηλυτισμός, ο όποιος έγκείται στην «διά πυρός και σιδήρου» διάδοση της πίστεως. Η έμπειρία, παλαιότερη και σύγχρονη, μäs διαβεβαιώνει ότι ο προσηλυτισμός είναι χαρακτηριστικό τών αίρέσεων. Οί αίρέσεις κατά κανόνα, ιδιαίτερα οί σύγχρονες και επικίνδυνες αίρέσεις, δροϋν με προσωπεϊα και δεν άποκαλύπτουν τό πραγματικό τους πρόσωπο. Οί αίρέσεις κατασκευάζουν «δούλους» και όπαδούς, ένω ο Χριστός αναδεικνύει «φίλους» και «άδελφούς» Του (Ίω. 15, 14-15, Έβρ. 2, 11-12)!

Δυστυχώς, τό φαινόμενο του προσηλυτισμού έμφανίζεται και σε χριστιανικές όμολογίες ή αίρέσεις, όπως ο Παπισμός και ο Προτεσταντισμός, γεγονός πού άποδεικνύει πόσο απέχουν οί ομάδες αυτές από τό φρόνημα του Χριστού. Κάνοντας λόγο για παπικό προσηλυτισμό ειδικότερα, θά ήταν παράλειψη νά μή μνημονεύσουμε την Ουνία, μιὰ χαρακτηριστική μέθοδο προσηλυτισμού, πού άκμάζει μέχρι σήμερα σε Όρθόδοξες χώρες, παρά την (τυπική) καταδίκη της εκ μέρους του ίδιου του Παπισμού και παρά τίς έντονες αντιδράσεις της Όρθόδοξης Έκκλησίας μας. Άς δοϋμε, όμως, πώς έκδηλώθηκε ο χριστιανικός προσηλυτισμός στην περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Ὁ παπικός προσηλυτισμός

Ὅταν οἱ Φράγκοι στή Δύση ἀπό τόν 6ο μ.Χ. αἰ. ἄρχισαν σιγά – σιγά νά ἐγκαταλείπουν τή βαρβαρότητα νά ἐκπολιτίζονται, στήριξαν τόν νεότευκτο πολιτισμό τους στήν ἀντίθεση σέ κάθε τι ἑλληνικό καί ρωμαϊκό (Ὁρθόδοξο). Θέλοντας νά διακρίνονται ἀπό τούς Ρωμαίους τῆς Ανατολῆς (τούς λεγόμενους Βυζαντινούς), καλλιέργησαν τήν ἀντίληψη ὅτι ἐκεῖ δέν κατοικοῦν Ἕλληνες ἢ Ρωμαῖοι, ἀλλά «Γραικοί», ὄρος πού σημαίνει στή γλώσσα τῆς ἐποχῆς τους αἰρετικός, κλέπτης, ἀγύρτης, ἀπαταιώνας κ.λπ. Ἔτσι, τά πρῶτα γραπτά κείμενα τῶν Φράγκων ἀπό τόν 9ο μ.Χ. αἰ. καί ἐξῆς ἔχουν τόν τίτλο «Contra errores Graecorum» («Κατά τῶν πλανῶν τῶν Γραικῶν»), ἀναφέρονται δέ στό ὅτι οἱ αἰρετικοί τῆς Ανατολῆς διέστρεψαν τίς χριστιανικές ἀλήθειες καί ἀφαίρεσαν τό filioque ἀπό τό Σύμβολο τῆς Πίστεως. Παραδόξως, ὁ αὐθεντικός Χριστιανισμός διατηρήθηκε, ὑποτίθεται, μεταξύ τῶν Φράγκων, οἱ ὅποιοι τόν γνώρισαν μόλις στά τέλη τοῦ 5ου μ.Χ. αἰ. (496)! Ὅταν τόν 11ο μ.Χ. αἰ. οἱ Φράγκοι κατέλαβαν τόν Παπικό Θρόνο καί προκάλεσαν τό μεγάλο Σχίσμα μέ τήν Ἐκκλησία τῆς Ανατολῆς (1054), οἱ παράδοξες αὐτές ἀντιλήψεις ἔγιναν ἐπίσημες θέσεις τοῦ Παπισμοῦ. Μέχρι πρόσφατα (1965) πάγια θέση τοῦ Βατικανοῦ ἦταν, ὅτι ἡ μόνη Ἐκκλησία εἶναι ἐκείνη πού ἔχει κεφαλή της τόν Πάπα, ὅτι ἐκτός αὐτῆς ὑπάρχουν μόνο αἰρετικοί καί ὅτι ὁ μόνος τρόπος συνδιαλλαγῆς μέ τούς ἄλλους Χριστιανούς εἶναι ἡ «μετάνοια» καί ἡ «ἐπιστροφή» τῶν πεπλανημένων στή «μάνδρα» τῆς Ρώμης. Ἀπό τά παραπάνω γίνεται φανερό γιατί ὁ Παπισμός ἔβλεπε τόν τουρκοκρατούμενο Ἑλληνισμό ὡς πεδίο ἱεραποστολῆς ἢ μᾶλλον προσηλυτισμοῦ.

Τίς παραμονές τῆς ἀλώσεως (1453) στήν Ὁρθόδοξη Ανατολή ἐπικρατοῦσε ἔντονο ἀντιδυτικό πνεῦμα, πού εἶχε προκληθεῖ ἀπό δύο τουλάχιστον χαρακτηριστικά γεγονότα τοῦ παρελθόντος. Τό ἓνα ἦταν ἡ ἄλωση τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἀπό τούς Φράγκους Σταυροφόρους τῆς Δ' Σταυροφορίας (1204). Τά δεινά τῆς Φραγκοκρατίας, πού ἀκολούθησε (1204-1261), ἔκαναν πολλούς νά πιστεύουν ὅτι ἴσως ἦταν προτιμότερη ἡ ὑποταγή στούς Τούρκους. Τό ἄλλο ἦταν ἡ ἑνωτική Σύνοδος τῆς Φερράρας – Φλωρεντίας (1438-1439), ὅπου ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀναγκάστηκε ταπεινωμένη νά ὑπογράψει τήν ἑνωστική ἐπιβουλή, ἐλπίζοντας ὅτι θά ἔλθει βοήθεια ἀπό τή Δύση ἐναντίον τῶν Τούρκων (χαρακτηριστική περίπτωση προσηλυτισμοῦ – ἀλλαγῆς τῆς πίστεως μέ ἀνταλλάγματα!). Ἡ ἑνωστική Σύνοδος, βέβαια, ἀποδοκιμάστηκε ἀπό τόν Λαό, ὡστόσο τό Βατικανό ἐργαζόταν ἔντονα γιά τήν ἐπιβολή της πρῖν, ἀλλά καί μετά τήν ἄλωση, ιδιαίτερα στίς φραγκοκρατούμενες περιοχές.

Μέ τήν ἐμφάνιση τῆς Μεταρρύθμισης (1517) ὁ Παπισμός πανικοβλήθηκε μπροστά στό ἐνδεχόμενο νά ὑπάρξει προσέγγιση ἢ καί ἑνωστική ἐπιβουλή τῶν μεταρρυθμιστῶν (Προτεσταντῶν) μέ τούς Ὁρθόδοξους. Τό 1540 ἰδρύθηκε τό Τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν, γιά νά ὑπηρετήσῃ τούς σκοπούς τῆς Ἀντιμεταρρύθμισης (ἀντιμετώπισης τοῦ Προτεσταντισμοῦ). Ὡστόσο, λίγο ἀργότερα οἱ ἑλληνοφώνες τουρκοκρατούμενες περιοχές εἶχαν κατακλυσθεῖ ἀπό Ἰησουῖτες ἱεραποστόλους, οἱ ὅποιοι, μαζί μέ τούς προηγηθέντες Φραγκισκανούς, ἐργάζονταν γιά τήν ἐπιστροφή τῶν «ἀποσχισθέντων» στήν ἡγεμονία τῆς Ρώμης.

Τό 1577 ἰδρύθηκε στή Ρώμη τό «Ἑλληνικό Κολλέγιο τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου» μέ τή συμβολή τῶν Ἰησουϊτῶν. Ἐποπτευόταν ἀπό πέντε Καρδινάλιους καί εἶχε σκοπό νά προσφέρει ἀνώτερη παιδεία σε Ἕλληνες μαθητές. Ὅσοι δέν προσχωροῦσαν, τελικά,

στόν Ρωμαιοκαθολικισμό ἀποκόμιζαν τουλάχιστον τήν εὐνοια καί τόν θαυμασμό πρὸς αὐτόν. Στά τέλη τοῦ 16ου αἰ. ἰδρύθηκε ἀπὸ τοὺς Ἰησουῖτες παρόμοια ἀνώτατη Σχολή στήν ἴδια τήν Κωνσταντινούπολη. Ὅμοια σχολεῖα ἰδρύθηκαν στή Θεσσαλονίκη, στή Σμύρνη καί στήν Ἀθήνα τό 1645, τό ὁποῖο, ὅμως ἀπό τή λαϊκή ἀντίδραση ἀναγκάστηκε νά μεταφερθεῖ στή Χαλκίδα.

Τό πῶς ἐντυπωσιακό εἶναι ὅτι ὁ Παπισμός κατάφερε νά ἰδρύσει Σχολή στό κέντρο τῆς Ὁρθοδοξίας, στό Ἅγιο Ὅρος (Καρυές) τό 1635, μέ σκοπό νά σπουδάσουν σ' αὐτό οἱ Ὁρθόδοξοι Μοναχοί! Μάλιστα, ἡ Σχολή ἰδρύθηκε μέ αἴτημα τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Βατοπαιδίου Ἰγνατίου, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπισκεφθεῖ τή Ρώμη τό 1628. Λειτουργήσῃ γιά ἑπτὰ χρόνια μέχρι τό 1641, ὅταν ὑποχρεώθηκε νά μεταφερθεῖ στή Θεσσαλονίκη, ὄχι ἀπό τήν ἀντίδραση τῶν ἀγιορειτῶν Μοναχῶν, ἀλλά ἀπό τήν ἀντίδραση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, πού ἔβλεπαν μέ καχυποψία τή διείσδυση τῶν Παπικῶν στόν Ἄθωνα.

Ἡ παπική προπαγάνδα δέν ἄργησε νά ἐπιφέρει καρπούς. Μαρτυρίες κυρίως ἀπό τόν 17ο αἰ. ἀναφέρονται στήν πάγια τακτική νά κοινωνοῦν Ὁρθόδοξοι σέ Λειτουργίες Ρωμαιοκαθολικῶν καί τό ἀντίστροφο! Παπικοί μισσιονάριοι λειτουργοῦσαν σέ Ὁρθόδοξους Ναούς, μέ ἄδεια τῶν οἰκείων Ἐπισκόπων! Ὁρθόδοξοι Μητροπολίτες ἀνέθεταν σέ Ἰησουῖτες νά κηρύττουν στοὺς Ναούς τους, νά κατηχοῦν καί νά ἐξομολογοῦν Ὁρθόδοξους πιστούς! Περί τό 1641 ὁ Μητροπολίτης Σμύρνης ἔδωσε ἄδεια σέ Ἰησουῖτες νά ἐξομολογοῦν τοὺς Κληρικούς τῆς ἐπαρχίας του! Γυναικεῖα Μονή στή Θήρα εἶχε ὡς πνευματικούς πατέρες Ἰησουῖτες μισσιοναρίους! κ.ἄ. Μέ αὐτά τά δεδομένα, δέν ἔλειψαν προσχωρήσεις στόν Παπισμό ἀκόμη καί Ἀρχιερέων ἢ Κληρικῶν. Οἱ πῶς γνωστές εἶναι τοῦ Μητροπολίτου Λακεδαίμονος Ἰωσαφάτ (1625), τοῦ Μητροπολίτου Ρόδου Μελετίου (1645-1651), ἕξι Ὁρθόδοξων Ἐπισκόπων στίς Κυκλάδες (1662), τῆς Μονῆς Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου στήν Πάτμο (1681 καί 1725), ἀριθμοῦ Καλογραιῶν στή Σαντορίνη (1710), τοῦ Ἡγουμένου τῆς Μονῆς Ἰβήρων τοῦ Ἁγίου Ὅρους (1726), Ἡγουμένου Μονῆς στήν Ὑδρα (1727), τοῦ Μητροπολίτου Αἰγίνης Καλλινίκου μέ πολλοὺς ἀπό τοὺς Κληρικούς του (1727) κ.ἄ.

Ὁ προτεσταντικός προσηλυτισμός

Στήν ἐποχή τῆς Τουρκοκρατίας ὁ Προτεσταντισμός ἦταν κάτι νέο (ἐμφανίστηκε τό 1517) καί ἐν πολλοῖς ἄγνωστο στήν Ἀνατολή. Πολλοί ἠλπίζαν ὅτι τό νέο αὐτό καί δυναμικό θρησκευτικό κίνημα, πού ἀποσπάστηκε ἀπό τό σῶμα τοῦ Παπισμοῦ, θά εὔρισκε τόν δρόμο πρὸς τόν αὐθεντικό Χριστιανισμό τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, τῶν μεγάλων Πατέρων καί τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Δυστυχῶς, ὅμως, αὐτό δέν συνέβη καί τό νέο κίνημα ἀπομακρύνθηκε πολύ περισσότερο ἀπό τήν αὐθεντικότητα, ἴσως ἐπειδή ἡ Ὁρθοδοξία ἦταν κάτι ἄγνωστο στοὺς πρωτεργάτες του ἢ ἐπειδή πίστευαν ὅτι ταυτίζεται μέ τόν Παπισμό.

Περί τά τέλη τοῦ 16ου αἰ. Λουθηρανοὶ Θεολόγοι τῆς Τιβίγγης καί Βυρτεμβέργης ἀπευθύνθηκαν στόν Οἰκουμενικό Πατριάρχη Ἱερεμία Β', ζητώντας τή ἄποψη τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σέ ζητήματα πίστεως. Ἀπό τήν πρώτη αὐτή ἐπαφή μέ τόν Προτεσταντισμό προέκυψαν τρεῖς «Ἀποκρίσεις» τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμίου (1576, 1578 καί 1581), στίς ὁποῖες ἐκτίθενται οἱ Ὁρθόδοξες θέσεις ἔναντι τῶν νέων δογμάτων τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Οἱ Λουθηρανοὶ προσδοκοῦσαν τήν ἔνωση, προφανῶς μέ τήν

προσχώρηση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στό κίνημα τοῦ Προτεσταντισμοῦ, ὡστόσο ἡ πρώτη αὐτή ἐπαφή ἔληξε μέ πρωτοβουλία τοῦ Πατριάρχου, χωρίς νά ἐπιφέρει καρπούς, ἀνέδειξε μάλιστα τίς μεγάλες διαφορές μεταξύ τοῦ νέου κινήματος καί τῆς Ὁρθόδοξίας.

Ὅταν στή Δύση μαίνονταν οἱ διαμάχες μεταξύ Παπικῶν καί Προτεσταντῶν, Οἰκουμενικός Πατριάρχης ἀνεδείχθη ὁ λογιώτατος Κύριλλος Λούκαρης (1620), ὁ ὁποῖος εἶχε ἄμεση ἐμπειρία τῆς βιαιότητος τῆς παπικῆς προπαγάνδας καί σαφῆ προτίμηση στόν Προτεσταντισμό (Καλβινισμό). Τό 1629 ἐκδόθηκε μέ τό ὄνομά του καλβινίζουσα Ὁμολογία Πίστεως, ἡ ὁποία προκάλεσε θύελλα ἀντιδράσεων κατά τοῦ «καλβινιστῆ Πατριάρχου». Ὀλόκληρος ὁ παπικός μηχανισμός κινητοποιήθηκε γιά νά τόν συντριψῆι: οἱ Ἰησουῖτες καί οἱ Καππουκίνοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως, οἱ πρεσβευτές τῆς Γαλλίας καί τῆς Αὐστρίας, ἡ νεοσύστατη παπική «Προπαγάνδα τῆς Πίστεως», ὁ ἴδιος ὁ Πάπας Οὐρβανός Η', ὁ Λουδοβίκος ΙΓ' τῆς Γαλλίας καί ὁ παντοδύναμος Καρδινάλιος Ρισελιέ. Στή διάρκεια τῆς πατριαρχίας του πέντε φορές καθαιρέθηκε καί πέντε φορές ἐπανῆλθε στόν πατριαρχικό θρόνο. Τελικά, δολοφονήθηκε ἀπό τίς τουρκικές ἀρχές, μέ τήν ὑποκίνηση, βέβαια, τῶν Δυτικῶν Δυνάμεων καί, εἰδικότερα, τῶν Αὐστριακῶν.

Προτεσταντικές ἱεραποστολές ἄρχισαν νά καταφθάνουν στόν ἑλλαδικό χῶρο τόν 19ο αἰ. στά τέλη τῆς Τουρκοκρατίας, μέ τήν ὑποστήριξη κυρίως τῆς Ἀγγλίας καί μέ γενικότερο σκοπό τόν «ἐκχριστιανισμό» καί τόν «ἐκπολιτισμό» τοῦ κόσμου, μέ βάση βέβαια τίς κρατούσες στήν ἀγγλοαμερικανική κοινωνία προϋποθέσεις. Ἡ Ἑλληνική Ἐπανάσταση (1821) ἐπιβράδυνε τή δράση τους, ὡστόσο μετά τή ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου (1827) παρατηρεῖται ἀθρόα προσέλευση εὐρωπαίων καί ἀμερικανῶν Προτεσταντῶν μισσιοναρίων στόν ἑλλαδικό χῶρο.

Ὅπως εἶναι γνωστό, στήν περίοδο τῆς Ἀντιβασιλείας τοῦ Ὀθωνα (1833-1835) ἐπιχειρήθηκε βίαιος καί συντονισμένος ἐκπροτεσταντισμός τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἀπό τούς Βαυαρούς (Προτεστάντες) Ἀντιβασιλεῖς, μέ τήν ἀποκοπή τῆς ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, μέ τή βίαιη κατάργηση τῶν Μοναστηρίων καί μέ πολλές ἄλλες ἐνέργειες, μέ τραγικές συνέπειες, κάποιες ἀπό τίς ὁποῖες ἰσχύουν μέχρι σήμερα.

Ἡ Ὁρθόδοξη ἀντίδραση

Ποιά ἦταν, ὅμως, ἡ ἀντίδραση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας σέ ὅλες αὐτές τίς ἐναντίον τῆς ἐνέργειες; Ὅπως εἶδαμε, ἡ Μεγάλη Ἐκκλησία τήν περίοδο ἐκείνη ἦταν ἐμπερίστατη καί τελούσε «ἐν αἰχμαλωσίᾳ», χωρίς πολλές δυνατότητες ἀντιδράσεως. Ἡ ἀντίδρασή της ἦταν ἡ ἐμμονή στήν Ὁρθόδοξη Παράδοση, ἡ διαφύλαξη τοῦ ἀκαινοτόμητου χαρακτήρα τῆς πίστεως καί, ιδιαίτερα, ἡ διαφύλαξη καί ἡ μετάδοση ἀπό γενεά σέ γενεά τῆς μεθόδου ἐκείνης, τῆς διαδικασίας ἢ τοῦ τρόπου ζωῆς, πού ὀδηγεῖ ἀπό τήν κάθαρση τῆς καρδίας στόν φωτισμό καί ἀπό τόν φωτισμό στή θέωση, στήν πραγματική κοινωνία μέ τόν Θεό, στήν ἀγιότητα. Ἡ μέθοδος ἢ ἡ διαδικασία αὐτή εἶναι ἡ οὐσία τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης, ἡ οὐσία τῆς Ἐκκλησίας, ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ. Διαφυλάχθηκε, κυρίως, στά Μοναστήρια, στά προπύργια τῆς Ὁρθόδοξίας καί τοῦ Ἑλληνισμοῦ καί στά ἐργαστήρια ἀγιότητος κατά τή σκοτεινή ἐκείνη περίοδο. Μεταδιδόταν στόν Λαό ἀπό φωτισμένους Δασκάλους τοῦ Γένους,

ὅπως ὁ ἅγιος Κοσμάς ὁ Αἰτωλός (1714-1779) καί ὁ ἅγιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης (1749-1809), οἱ ὅποιοι κυριολεκτικά ἀνέκοψαν τήν ἐπέλαση τοῦ ἐκδυτικισμοῦ στήν Ὁρθόδοξη Ἀνατολή. Τό ἔργο τους ἦταν τεράστιο. Μέ βάση ὅσα προαναφέραμε γιά τίς συνθήκες τῆς ἐποχῆς, μπορούμε κάλλιστα νά κατανοήσουμε τό νόημα τῆς ἀποδιδόμενης στόν ἅγιο Κοσμά τόν Αἰτωλό προτροπῆς: «τόν Πάπα νά καταράσθε»!

Ὡστόσο, σέ κάποιες περιπτώσεις, Ὁρθόδοξοι Θεολόγοι ἀναγκάζονταν νά χρησιμοποιοῦν ἐπιχειρήματα τῶν Παπικῶν ἐναντίον τῶν Προτεσταντῶν καί ἐπιχειρήματα τῶν Προτεσταντῶν ἐναντίον τῶν Παπικῶν. Δυτικές ἐπιδράσεις καί ἀπό τίς δύο πλευρές παρατηρήθηκαν κυρίως σέ λογίους τῆς ἐποχῆς, Κληρικούς ἢ Λαϊκούς. Σέ ὅλες σχεδόν τίς περιπτώσεις ὁ Λαός ἀντιδρούσε ἔντονα στή δυτική προπαγάνδα, ἀποστρεφόμενος τό ἔργο τῶν μισσιοναρίων. Γιά ἄλλη μιά φορά ὁ Λαός ἀνεδείχθη θεματοφύλακας τῆς Ὁρθόδοξης Παράδοσης.

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, παρά τή δυσχερή θέση του, μέ λεπτούς χειρισμούς ἀντιμετώπισε τά παραπάνω θέματα. Ὁργάνωσε τήν παιδεία, προστάτευσε τόν Μοναχισμό, διεφύλαξε τήν πίστη, διέσωσε τή γλώσσα καί τόν Ἑλληνισμό, καλλιέργησε τή φλόγα τῆς ἐλευθερίας. Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί, γενικά, ἡ Ἐκκλησία ἔγινε κυριολεκτικά ἡ τροφός τοῦ Γένους!